



บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ "บทบาทการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็ง  
ของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น"

โดย นางอ้อมทิพย์ เมฆรักษาวณิช แคมป์ และคณะ

มีนาคม 2547

## บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ “บทบาทการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็ง  
ของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น”

คณะผู้วิจัย

1. นางอัมทิพย์ เมฆรักษาวนิช แคมป์
2. นายนเรศ สงเคราะห์สุข

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน”

## บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

### โครงการ “บทบาทการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็ง ของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น”

แม้การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการพัฒนาสังคมจะเป็นที่ยอมรับว่ามีความสำคัญ แต่สังคมส่วนใหญ่ยังมองข้ามหรือเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง และไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงแสดงศักยภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อจำกัดเชิงพื้นฐานของค่านิยม ระบบสังคมและวัฒนธรรมทำให้ผู้หญิงถูกปิดกั้นอย่างน่าเสียดาย แต่ด้วยแนวคิดใหม่ที่มุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (gender relations) ทำให้เกิดแนวปฏิบัติหลายประการที่จะช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้หญิง (women empowerment) ให้มีมากขึ้นในกระบวนการตัดสินใจและอื่นๆ เพื่อให้ความต้องการของผู้หญิงได้รับการตอบสนองมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต รวมทั้งได้มีการเสนอแนวปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงสถานภาพผู้หญิงในรูปแบบต่างๆ เช่น การส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อให้มีโอกาสทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็ได้มีความพยายามให้มีการยกเลิกหรือต่อต้านการกีดกันและการเลือกปฏิบัติทุกรูปแบบต่อผู้หญิง และการหาแนวทางส่งเสริมให้ชายเข้ามามีส่วนในการดูแลด้านสวัสดิภาพของผู้หญิงและมีความรับผิดชอบร่วมกับผู้หญิงมากขึ้นในหลายๆ ด้าน

เป็นที่น่าสังเกตว่าการปรับปรุงสถานภาพผู้หญิงในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าว มิได้กล่าวถึงเรื่องบทบาทการสื่อสารในฐานะที่จะเสริมสร้างพลังให้แก่ผู้หญิงในการพัฒนา โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญต่อการกำหนดทิศทางในการพัฒนาสังคม ทั้งนี้เพราะการที่ผู้หญิงจะก้าวเข้าไปแสดงบทบาทในที่ที่เคยเป็นพื้นที่ของผู้ชายมายาวนานจำเป็นต้องเตรียมตัว ซึ่งแน่นอนว่าเมื่อผู้หญิงได้เตรียมความพร้อมและสะสมประสบการณ์ในระดับหนึ่งแล้วย่อมสามารถใช้ศักยภาพของตนเองเพื่อพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าและเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกของสังคมทั้งหญิงและชายได้อย่างเต็มที่ ซึ่งการเตรียมตัวและการสะสมประสบการณ์นี้ส่วนหนึ่งต้องอาศัยการสื่อสารในการแสวงหาความรู้และทักษะต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าการจะให้ผู้หญิงก้าวออกมาแก้ไขปัญหของชุมชนหรือท้องถิ่นทั้งในลักษณะของการเข้าร่วมโดยตรงหรือเป็นผู้สนับสนุนผู้หญิงด้วยกันนั้น จำเป็นที่จะต้องเสริมพลังอำนาจให้กับผู้หญิงโดยเฉพาะในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งต้องอาศัยข่าวสารข้อมูลที่หลากหลาย ที่ดีที่สุดเท่าที่เป็นได้ เพื่อให้มีความรู้ ความคิด และตัดสินใจได้ด้วยตัวของตัวเอง ช่วยให้ผู้หญิงสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้น นั่นก็หมายความว่า ผู้หญิงที่เป็นผู้นำจะต้องพัฒนาบทบาทการสื่อสารเชิงรุกคือการสื่อสารเพื่อสร้างแนวร่วมหรือทำความเข้าใจกับผู้อื่น และเชิงรับคือการใช้การสื่อสารเพื่อได้มาซึ่ง

ข้อมูลประกอบการตัดสินใจ โดยเฉพาะการเป็นผู้นำจะต้องมีการสื่อสารที่เหนือกว่าคนอื่น ๆ และได้รับการยอมรับในฐานะแหล่งข่าวสารของชุมชน ในขณะเดียวกัน ผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ก็ใช้การสื่อสารเพื่อแสดงความต้องการหรือรับข้อมูลข่าวสารเพื่อนำมาพัฒนาตนเองและกลุ่ม จึงนำไปสู่คำถามว่าการสื่อสารมีบทบาทในการเสริมพลังความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่นอย่างไร ทั้งในด้านการใช้การสื่อสารในการสร้างความเข้าใจกับประชาคม เพื่อช่วยให้ประชาชนมีความรู้ เขาจะได้อะไรเองได้อย่างน้อยในระดับพื้นฐาน โดยใช้ช่องทางหรือเครือข่ายการสื่อสารที่เป็นทางการ เช่น การประชุม และเครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพบปะพูดคุยกับบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในสถานที่ต่างๆ และการใช้การสื่อสารเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจ ทั้งนี้เพราะงานการเมืองมีลักษณะฉับไว รวดเร็ว เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ ทั้งในเรื่องการวางแผน ทั้งระดับนโยบาย การปฏิบัติ ตลอดจนการติดตามเพื่อประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น การตัดสินใจที่ดีในเวลาอันรวดเร็วจะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพไม่ได้ หากไม่มีข้อมูลที่แจ่มชัด อีกประการหนึ่ง ในความเป็นคนส่วนน้อย หลายครั้งที่ผู้หญิงจะรู้สึกแปลกแยกและไม่มีพวก เพราะความคิดเห็นมุมมองของผู้หญิงที่ต่างออกไป ถ้าไม่มีข้อมูลมากพอจะทำให้ไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงในการเมืองท้องถิ่นจึงเป็นคำตอบ และเป็นความหวังสุดท้ายในการสร้างความสมดุลของการพัฒนา

ทั้งหมดทั้งมวลจึงเป็นที่มาของการวิจัยเรื่องบทบาทการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการคือ หนึ่ง เพื่อประเมินบทบาทของการสื่อสารที่มีส่วนในการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงทั้งในฐานะผู้นำหญิงและกลุ่มพลังทางการเมืองในการปกครองท้องถิ่น สอง เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของการสื่อสารในการเสริมพลังของผู้หญิง และสาม เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาบทบาทการสื่อสารดังกล่าว ซึ่งคณะผู้วิจัยได้แสวงหาคำตอบด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การรวบรวมข้อมูลหลากหลายวิธี ทั้งการสัมภาษณ์เจาะลึกสอปร.หญิงและผู้นำบ้านหญิง สัมภาษณ์ผู้หญิง ผู้ชาย ผู้นำชาย เจ้าหน้าที่อนามัย อาจารย์ใหญ่และพัฒนากรรดาบล รวมทั้งสังเกตการณ์การประชุมอบต. การอบรมที่อบต.จัด ร่วมกิจกรรมในชุมชน ร่วมจัดกิจกรรมกับชุมชนและจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทการสื่อสารที่มีส่วนในการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงพบว่าทั้งหมด 13 บทบาท ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ตามความยากง่ายของบทบาทที่สามารถแสดงออกได้ กลุ่มแรก เป็นบทบาทที่แสดงได้ง่ายที่สุด ได้แก่ บทบาทในการเป็นช่องทางถ่ายทอดข่าวสารให้ประชาชนได้รับรู้และเป็นช่องทางการรับรู้ข่าวสาร กลุ่มที่สอง เป็นบทบาทการสื่อสารที่แสดงได้ในระดับปานกลาง ได้แก่ การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร เป็นตัวสร้างรอยเชื่อมต่อการสื่อสารในแนวนอน ช่วย

ในกระบวนการตัดสินใจ เป็นกลไกเร่งกระบวนการพบปะแสดงความคิดเห็น ส่วนกลุ่มที่สาม เป็นบทบาทที่แสดงได้ยาก ได้แก่ เป็นเครื่องมือในการสร้างความโปร่งใส เป็นเวทีสื่อสารทางความคิด สร้างการมีส่วนร่วม แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เป็นปากเป็นเสียงให้กับกลุ่มต่างๆและผู้ด้อยโอกาส รวบรวมความคิดเห็นตามความต้องการของประชาชนและการบริหารความขัดแย้ง

บทบาทการสื่อสารดังกล่าว นำไปสู่การเสริมความเข้มแข็งของผู้หญิงใน 3 มิติ ได้แก่ มิติแรก การสื่อสารช่วยเสริมความสามารถในการคิด วิเคราะห์และการตัดสินใจ (capacity building) มิติที่สอง การสื่อสารช่วยสร้างพื้นที่ของผู้หญิงที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและการเมืองการปกครองท้องถิ่น และในมิติที่สาม การสื่อสารช่วยเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร โดยนำไปสู่การพัฒนาโครงการเพื่อตอบสนองของผู้หญิงและกลุ่มอื่นๆ ในหมู่บ้าน การเสริมความเข้มแข็งทั้ง 3 มิติ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ คือการปรับเปลี่ยนทัศนคติและการยอมรับในศักยภาพของผู้หญิงที่เข้ามาทำงานทางการเมืองการปกครองท้องถิ่น ทั้งในระดับหมู่บ้านและตำบล โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ชายที่เห็นศักยภาพของผู้หญิง (แม้ว่าจะไม่ใช่ผู้หญิงส่วนมาก) จากการที่ผู้นำหญิงส่วนหนึ่งได้พิสูจน์ด้วยผลงานและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น ย่อมมีผลสะท้อนต่อการจัดปรับความสัมพันธ์ระหว่างเพศ โดยเฉพาะในเรื่องการมีส่วนร่วมของหญิงชายในการพัฒนา บนฐานความเชื่อมั่น เคารพในศักยภาพของความเป็นมนุษย์เพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทการสื่อสารต่างๆ ที่ช่วยเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงในแต่ละระดับนั้น มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ บทบาทการสื่อสารช่วยเสริมพลังความเข้มแข็งให้ผู้นำหญิงมากกว่าผู้หญิง ทั้งที่เป็นและไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม โดยในกลุ่มผู้นำหญิง การสื่อสารไปช่วยเสริมความเข้มแข็งทั้ง 3 มิติ ทั้งการเสริมความสามารถในด้านการคิด วิเคราะห์ การสร้างพื้นที่สำหรับผู้หญิง และการเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร ส่วนในกลุ่มผู้หญิงที่เป็นสมาชิกกลุ่ม การสื่อสารเข้าไปช่วยเสริมความเข้มแข็งใน 2 มิติ ได้แก่ การสร้างพื้นที่สำหรับผู้หญิงและการเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร ส่วนในกลุ่มผู้หญิงที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม การสื่อสารไปเสริมความเข้มแข็งเพียงมิติเดียวคือ การเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร

สำหรับปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อบทบาทการสื่อสาร จากการศึกษาพบว่ามีปัจจัยเงื่อนไขหลัก 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ พฤติกรรมการทำงานของภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหน่วยงานของรัฐ และอิทธิพลของการพัฒนากระแสหลัก (เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ) ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมืองท้องถิ่น ปัจจัยภายในหมู่บ้าน ได้แก่

ความเป็นชุมชน ความสัมพันธ์ของผู้นำ และรูปแบบการสื่อสารในหมู่บ้าน โครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้านและการมีพื้นที่สาธารณะ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้นำหญิง ได้แก่ การมีบทบาทที่หลากหลาย การให้ความหมายในเรื่องผู้นำ ความเป็นหญิง ศักยภาพการสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้นำชาย และความพร้อมของครอบครัว

ส่วนแนวทางการพัฒนาบทบาทการสื่อสารเพื่อเสริมพลังผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับข้อมูล ข้อค้นพบจากการวิจัย ดังนี้

(1) ในเรื่องบทบาทการสื่อสารที่พบในพื้นที่ศึกษา พบว่า โดยภาพรวม บทบาทการสื่อสารที่เสริมพลังความเข้มแข็งให้ผู้หญิงมีทั้งสิ้น 13 บทบาท แต่ในระดับหมู่บ้านมีบทบาทไม่เท่ากัน บางหมู่บ้านยังมีบทบาทการสื่อสารค่อนข้างน้อย เช่น บทบาทการสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการสร้างความโปร่งใส เป็นเวทีสื่อสารทางความคิด เป็นต้น ทำให้การเสริมความเข้มแข็งของผู้หญิงยังมีน้อย ขณะเดียวกันจากการวิเคราะห์บทบาท พบว่า มีบทบาทการสื่อสารบางบทบาทที่มีในทฤษฎีและเป็นบทบาทที่จะช่วยเสริมความเข้มแข็งของผู้หญิงได้ แต่ไม่พบในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งได้แก่ บทบาทในการเปิดรับฟังเสียงสะท้อนของประชาชนกลุ่มต่างๆ บทบาทในการเปิดรับฟังทัศนะ ทางเลือก ข้อคิดเห็นใหม่ๆ จากชุมชน และบทบาทในการเป็นตัวกลางช่วยจัดการความขัดแย้งทางสังคมให้เป็นไปอย่างสันติวิธี และบทบาทที่ควรจะมีเพื่อสอดคล้องกับการกระจายอำนาจและสร้างการมีส่วนร่วมคือบทบาทการติดตามตรวจสอบ

(2) ข้อค้นพบจากการปฏิบัติการ (การจัดเวที) ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องความสำคัญของการสื่อสารและค้นพบกระบวนการสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วม ที่ช่วยให้ผู้หญิง (หรือผู้เข้าร่วมในการสื่อสาร) มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยพบองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสาร อย่างน้อย 5 ประการ คือ ประการแรก การจัดเวทีควรมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ทั้งบรรยากาศ สถานที่ เนื้อหา และวิธีการ ประการที่สอง เนื้อหาควรเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่ผู้เข้าร่วมเวทีประสบอยู่ ประการที่สาม หากจำเป็นต้องให้ข้อมูลข่าวสารในบางเรื่องกับผู้เข้าร่วมเวที (input) ควรจะย่อยเนื้อหาให้เข้ากับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีตัวอย่างหรือประสบการณ์เทียบเคียงมาประกอบ ประการที่สี่ ขนาดของกลุ่ม ควรมีขนาดไม่ใหญ่ ประการที่ห้า การมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ และประการสุดท้าย ช่วงและระยะเวลาในการจัดเวทีที่เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมเวที ซึ่งการสื่อสารในลักษณะดังกล่าวนี้ จะมีพลังในการขับเคลื่อนความคิดและกิจกรรมต่างๆ ได้

(3) ผลการปฏิบัติการก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงเล็กๆ กล่าวคือ ก่อให้เกิดกลไกการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์ปัญหาระหว่างผู้หญิงจากหมู่บ้านต่างๆ โดยรูปแบบวิธีการแลกเปลี่ยน มีลักษณะไม่เป็นทางการ ไม่มีประธาน เนื้อหาเป็นเนื้อหาที่ผู้หญิงต้องการที่จะเห็น ชุมชนมีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งในส่วนของปัญหาและในส่วนของประสบการณ์ที่สำเร็จ เป็นการมารวมกันโดยจิตใจที่เสียสละ ไม่มีงบประมาณดำเนินงาน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาการสื่อสารเพื่อการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิง แม้ว่าจะไม่สามารถให้หลักประกันได้ว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะมีความต่อเนื่องหรือยั่งยืนหรือไม่ อย่างไร

(4) จากการศึกษาพบปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อบทบาทการสื่อสาร ได้แก่ ปัจจัยหมู่บ้านและปัจจัยตัวผู้นำหญิง ซึ่งแต่ละปัจจัยประกอบด้วยปัจจัยย่อยหลายปัจจัย โดยเฉพาะปัจจัยตัวผู้นำหญิง จากการถอดบทเรียนผู้นำหญิงบางคนช่วยให้เข้าใจในเรื่องของการเป็นผู้นำหญิงชัดขึ้น โดยพบว่าองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็ง ได้แก่ ประการแรก การมีประสบการณ์การทำงานในบทบาทต่างๆ ในหมู่บ้านมาก่อนทำให้มีการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ ตลอดจนเป็นกระบวนการในการสร้างการยอมรับจากทั้งผู้นำและคนในชุมชน ประการที่สอง มีวิธีคิดเพื่อส่วนรวม ให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกัน การให้เกียรติผู้อื่น มีความมุ่งมั่น และมีวิธีคิดที่เน้นการพึ่งตนเอง ประการที่สาม มีการใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเองและการทำงานอยู่เสมอ

จากข้อค้นพบดังกล่าว นำไปสู่ข้อเสนอที่เป็นแนวทางการพัฒนาบทบาทการสื่อสารดังต่อไปนี้

## 1.แนวทางการพัฒนาบทบาทการสื่อสารในภาพรวม

1.1 ขยายบทบาทการสื่อสาร จากหมู่บ้านที่มีบทบาทการสื่อสารอยู่มาก ไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ในพื้นที่ที่ยังคงมีบทบาทการสื่อสารค่อนข้างน้อย โดยผ่านกลไก เนื้อหา กิจกรรมที่สอดคล้องเหมาะสมกับเงื่อนไขของพื้นที่นั้น ๆ และพัฒนาบทบาทการสื่อสารใหม่ๆ ที่ยังไม่มีในพื้นที่ เช่น บทบาท

การติดตามตรวจสอบ บทบาทในการเปิดรับฟังเสียงสะท้อนของประชาชนกลุ่มต่างๆ บทบาทในการเปิดรับฟังทัศนะ ทางเลือก ข้อคิดเห็นใหม่ๆ จากหมู่บ้าน เป็นต้น

1.2 พัฒนากลไกการสื่อสารที่เกิดขึ้นใหม่ ที่เรียกว่าเวทีหมุนเวียน ซึ่งใช้รูปแบบ/วิธีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งปัจจุบันกลไกดังกล่าวอยู่ในระหว่างการเคลื่อนไหว ทั้งนี้เนื่องจากกลไกเดิม ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มอื่นๆ ยังเป็นกลไกที่มีวิธีคิดเชิงอำนาจสูงและเป็นกลไกที่ถูกควบคุมโดยการเมืองภาคราชการอีกทั้งวิธีคิดในเรื่องการใช้งบประมาณเป็นตัวตั้งยังสูงอยู่

1.3 ใช้ช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ผู้นำหญิงเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ใน อบต. ในกลุ่มต่างๆ ที่ผู้นำหญิงมีบทบาทอยู่ โดยเน้นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมตามที่ผู้นำและผู้หญิงได้เรียนรู้ผ่านเวทีต่างๆ ที่คณะวิจัยจัดขึ้น

1.4 พัฒนาศักยภาพการสื่อสารของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำหญิง รวมทั้งพัฒนาวิธีคิดที่เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและการพึ่งตนเอง การสร้างความหมายผู้นำคือผู้ให้บริการและการใช้ความเป็นหญิงควบคู่ไปกับการเป็นผู้นำ และใช้ศักยภาพการสื่อสารและวิธีคิดที่ได้รับการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาบทบาทการสื่อสาร รวมถึงการนำไปใช้ในการสร้างความเป็นชุมชน

## 2. แนวทางการพัฒนามาตรการสื่อสารเฉพาะกลุ่ม

### 2.1 กลุ่มเด็กนักเรียน

ในกลุ่มเด็กนักเรียนอาจเป็นการเตรียมความพร้อมที่จะเป็นสมาชิกของสังคมที่มาเกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับต่างๆ ต่อไป โรงเรียนอาจเป็นแกนหลักในการแสวงหาหน่วยงานหรือบุคคลทั้งในและนอกชุมชนมาช่วยกันพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถนำไปใช้พัฒนาตนเอง และเป็นการเตรียมความพร้อมในการมีส่วนร่วมในทางการเมืองในอนาคต

## 2.2 กลุ่มแม่บ้าน

เน้นการพัฒนาแนวคิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วมที่แท้จริงในกลุ่มแกนนำไม่ว่าจะเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านและกรรมการรวมไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแนวคิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นก็ต้องอาศัยการสื่อสารสองทาง ในที่นี้ก็คือการสื่อสารระหว่างแกนนำกลุ่มแม่บ้านด้วยกันเองและแกนนำกับสมาชิกกลุ่ม

## 2.3 กลุ่ม อสม.

แนวทางการพัฒนาอาจจะคล้ายๆ กับกลุ่มแม่บ้าน นั่นก็คือหากสถานีอนามัยซึ่งทำงานใกล้ชิดกับกลุ่ม อสม. จะนำแนวคิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วมมาใช้เพื่อพัฒนาศักยภาพของ อสม. โดยเฉพาะศักยภาพด้านการสื่อสาร เพราะคนกลุ่มนี้ต้องใช้ทักษะด้านนี้มากเป็นพิเศษ ในการสื่อสารกับคนในชุมชนของตัวเอง เพื่อให้เข้าใจเรื่องสุขภาพและอนามัยในด้านต่างๆ ดังนั้น จึงต้องมีการสื่อสารซ้ำๆ ที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนเพื่อนำไปถ่ายทอดต่อ อีกประการหนึ่งการเป็น อสม.เป็นฐานรากของการก้าวไปทำงานการเมืองโดยเฉพาะระดับท้องถิ่น ดังนั้น หากคนในชุมชนเข้าใจงาน อสม. ก็จะทำให้งาน อสม. ได้รับการสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณและความช่วยเหลือในด้านอื่นๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยของคนในท้องถิ่น

## 2.4 กลุ่มผู้หญิง

กลุ่มผู้หญิง ทั้งที่มีกลุ่มและไม่มีกลุ่ม ซึ่งค่อนข้างจะขาดข้อมูลและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเมืองการปกครองท้องถิ่น ดังนั้น ควรพัฒนาการสื่อสารทางการเมืองในฐานะปัจจัยนำเข้า เพื่อให้ผู้หญิงสามารถถ่ายทอดความต้องการและข้อเรียกร้องต่างๆ ไปสู่ผู้นำการเมือง และเน้นการกระจายข่าวสารทั้งที่เกี่ยวกับนโยบายและกิจกรรมต่างๆ ของระบบการเมือง ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสิทธิต่างๆ ของผู้หญิง

ทั้งนี้ อบต. ควรเข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกและสร้างเงื่อนไขของรูปแบบวิธีการทำงานให้สอดคล้อง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ กับแกนนำและสมาชิกกลุ่มด้วย อันจะนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรม “ชวนคุย ชวนคิด” แทน “การฟังและทำตาม” ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวจำต้องใช้เวลา ความถี่ และความต่อเนื่อง